

ETNOLOGIE

Zina ȘOFRANSKY

FRUMOSUL ÎN ARTA TRADIȚIONALĂ

Rezumat

Frumosul în arta tradițională

Lucrarea de față a încercat să-și aducă contribuții la reflectarea parțială a unor aspecte legate de arta frumosului din diverse domenii ale culturii materiale, cum ar fi: ceramica națională, stilul ecleziastic în arta moldovenească fondat de zugravii Evului Mediu; arta încondeierii ouălor de Paști; arta scrisului, miniului, stampeii și tiparului – vectori etnoestetici ai artei tradiționale moldovenești. De asemenea, au fost evidențiate componentele ce alcătuiesc *frumosul* în arta prelucrării artistice a lemnului, a pietrei în arealul pruto-nistrean; a înfrumusețării estetice a interiorului *casei mari*. Scopul tematic prezentat în acest articol a fost de a elucida *frumosul* în toată splendoarea, reflectat în domeniile nominalizate ale artei tradiționale.

Cuvinte-cheie: frumos, armonios, estetic, decor, tradițional.

Резюме

Прекрасное в традиционном искусстве

В настоящем исследовании предпринята попытка частично осветить некоторые аспекты, связанные с понятием *прекрасного* в различных областях материальной культуры, которые являются этноэстетическими векторами традиционного молдавского искусства: традиционная керамика, церковный стиль в искусстве средневековых художников, искусство росписи пасхальных яиц, искусство письма и печати. Помимо этого, исследование выявило компоненты, которые отражают прекрасное в искусстве обработки дерева и камня в Прото-Днестровском регионе, а также эстетические особенности интерьера «каса mare». Тематическая цель статьи – выделить *прекрасное* в разных областях традиционного искусства.

Ключевые слова: красивый, гармоничный, эстетичный, декоративный, традиционный.

Summary

The Beauty concept in the traditional art

This research has attempted to contribute to partial reflection of some aspects related to the *art of beauty* from diverse domains of material culture, such as: national ceramics, the ecclesiastic style of Moldovan art, which was founded by middle ages painters; the art of Easter egg painting, the art of handwriting, stamp and printing, which form the ethno-aesthetic factors of the traditional Moldovan art. In addition, the study highlights the components that make up the beauty of the art of artistic wood and stone processing in the area between the rivers Prut and Nistru, as well

as of the aesthetic embellishment of „casa mare” (i.e. guest house) interiors. The thematic aim of this article is to reveal the *beauty* in all its magnificence, as reflected in all the areas of traditional art.

Key words: beautiful, harmonious, esthetic, decoration, traditional.

Introducere

Noțiunea de *frumos* provine din latinescul *formosus*, ceea ce înseamnă „categorie fundamentală a esteticii prin care se reflectă însușirea omului de a simți emoții în fața dispunerii simetrice a părților unui întreg, a îmbinării culorilor, a armoniei sunetelor etc. din operele de artă și din natură. Stimulează spiritul cu ajutorul văzului și auzului, impresionând plăcut; care are valoare estetică” [5, p. 769].

Termenul de *frumos* se întrebuițează uneori și ca sinonim al esteticului, ce desemnează aspectele pozitive principale, însușirile de bază, particularitățile definitorii ale obiectului sau fenomenului, acțiunii sau ființei... [8, p. 395]. Despre *frumos* se judecă atât de des la nivel empiric și teoretic că ar trebui să fie ceva pe înțelesul tuturor – lucruri, fenomene ce provoacă, datorită calităților lor (proporție, armonie, culoare, scilpire etc.), sentimentul admirației și plăcerii estetice.

În articolul precedent din revistă „Aspecte estetice în arta tradițională” ne-am axat doar pe câteva domenii ale artei tradiționale, menționând aspectul *estetic (frumosul)* al covoarelor, ștergarelor, cusăturilor, a portului popular de sărbătoare. Am accentuat îmbinarea frumosului cu gustul estetic, reflectat în arta tradițională moldovenească. În introducere am formulat noțiunea de *estetică*. Ne-am axat pe componentele caracteristice acestei științe, care reflectă particularitățile generale și sensurile noțiunilor de artă, ornament, frumos, ideal, superb, încântător etc. Mulți dintre specialiștii în domeniu au caracterizat această disciplină din mai multe repere, punându-se accentul pe creația estetică, pe educația estetică, pe perceperea estetică etc., adică pe arta frumosului. Părintele esteticii G. Hegel, vorbind despre noțiunea *estetică*, afirma că „Obiectul ei este întinsa împărăție a frumosului, mai exact: domeniul ei este arta, și anume artele frumoase. Estetica este „filosofia artei” și, mai exact „filosofia artelor frumoase” [6, p. 7].

Ca o continuare a articolului precedent, studiul de față încearcă să-și aducă contribuții la reflectarea parțială a unor aspecte legate de arta frumosului din diverse domenii ale culturii materiale, cum ar fi: ceramica națională, stilul ecleziastic în arta moldovenească,

fondat de zugravii Evului Mediu; arta încondeierii ouălor de Paști; arta scrisului, miniului, stampeii și tiparului – vectori etnoestetici ai artei tradiționale moldovenești. De asemenea, vor fi evidențiate componentele ce alcătuiesc *frumosul* în arta prelucrării artistice a lemnului, a pietrei în arealul pruto-nistrean; a înfrumusețării estetice a interiorului *casei mari*.

Evoluția artei olăritului în Moldova (*frumosul ceramicii naționale*)

Ceramica era cunoscută în arealul carpato-danubiano-pontic (inclusiv în interfluviul pruto-nistrean) din timpuri preistorice (neolitic). Culturile Cucuteni-Tripolie (mileniile V–III î.Hr.), Santana de Mureș-Cerneahov (secolele III–IV d.Hr.) ș.a. s-au manifestat prin vase de formă superbă, din material bine pregătit și cu ornamentică fină, prin aplicarea elementelor simbolice, geometrice, uneori vegetale, antropomorfe sau zoomorfe. Cele mai reușite piese, găsite în săpăturile din Moldova, au fost efectuate de către arheologii I. Hâncu, V. Marchevici, V. Dergaciov, E. Sava, O. Levițki, N. Burda, V. Timidanov și de mulți alții.

În urma descoperirilor arheologice a fost stabilită că „pământul moldovenesc, situat între Carpați și Marea Neagră, a servit drept trecătoare, prin care s-au perindat numeroase triburi și popoare, despre care ne vorbesc urmele stațiunilor, așezărilor și necropolele lor. Moldova a devenit un Eldorado arheologic, o nesecată comoară de relicve valoroase ale timpurilor apuse” – ne mărturisește vestitul arheolog Marchevici V. I. în cartea sa *Mărturia ale trecutului* [10, p. 11].

Ceramica cucuteniană „constituie una din cele mai strălucite realizări, în special în domeniul decorului. Multe dintre obiectele modelate în ceramică sunt realizate cu o *eleganță desăvârșită*, dovedind un *uimitor simț al proporțiilor* și al *liniilor profilului*. Cele trei culori „clasice” ale decorului cucutenian sunt *albul*, *roșul* și *negrul*. Motivul cel mai frecvent care a jucat un rol primordial în făurirea ceramicii acestei culturi a fost cel *spiralo-meandric*, după care urmează și altele, cum ar fi *cercul cu sau fără cruce la mijloc*, *cercurile concentrice*, *ovalele* sau *semiovalele ș.a.*”

În epoca bronzului (sfârșitul mileniului III – mileniul I î.Hr.) capătă o largă amploare dezvoltarea meșteșugurilor, îndeosebi olăritul. În artă se remarcă formele variate ale ceramicii, decorate cu diverse motive geometrice, spiralice incizate, excizate, imprimare sau canelate [13, p. 25, 31].

Ultima epocă a istoriei societății preistorice este cunoscută sub denumirea de *epoca fierului*, care în Europa de Sud-Est era reprezentată de triburile tracice. Artă lor se caracterizează prin anumite forme de vase, diferite motive ornamentale, cât și figurine zoomorfe și antropomorfe [13, p. 32].

Începând cu sec. VI î.Hr., de la marea familie a tracilor de nord se detașează comunitatea geto-dacică. Aceasta a moștenit de la strămoșii săi același mod de

viață, aceleași ocupații și meșteșuguri, dezvoltându-le și îmbogățindu-le cu noi elemente. Cât privește arta geto-dacică în ansamblu, ea are un caracter decorativ și se distinge prin *geometrism* și *stilizare*. Se pot sesiza, ca și în cultura materială, diferite influențe: grecești, scitice, celtice, bizantine, romane ș.a., dar geto-dacii au știut să asimileze elementele străine și să le adapteze firii și opțiunii lor artistice, dându-le amprente specifice. Prin aceasta arta dacilor, ca și întreaga lor civilizație, este profund originală [13, p. 39].

Mijlocul secolului al XIV-lea se remarcă prin înființarea Țării Moldovei: „De la Carpați până la Nistru, de la Dunăre și Marea Neagră până la Pocuția s-au întărit și s-au întins hotarele statului moldovenesc” [10, p. 21]. În Evul Mediu, începând cu secolului al XIV-lea, în ceramica moldovenească se folosesc pe larg *angobele* și *glazura*, producându-se obiecte de ceramică de la cele mai mici dimensiuni până la vase enorme, pentru păstrarea rezervelor de hrană.

În secolele următoare (XV–XVI), meșterii olari confecționează din argilă, pe lângă vase tradiționale de uz casnic și decorativ, plăci de teracotă smălțuită de diferite forme și dimensiuni, elemente arhitecturale, țigle, tuburi, hodgeacuri, dintre care multe erau decorate cu ornamente geometrice și zoomorfe, acoperite cu glazură colorată.

La granița secolelor XVI–XVII, olăritul pe teritoriul Moldovei cunoaște o nouă fază în dezvoltarea sa. Apar și se constituie primele bresle de olari, evoluează noi forme ale veselei de uz casnic, pentru confecționarea căreia este folosită *argila albă*, glazura fiind realizată într-o diversă gamă cromatică.

Apogeul artei olăritului în Moldova revine secolelor XVIII–XIX, când piesele de ceramică au ajuns la un nivel estetic deosebit, caracterizat prin materie de înaltă calitate, tehnică de ardere de performanță, moduri de angobare, glazurare și zugrăvire prelucrate în timp de secole.

De o frumusețe rară sunt obiectele de ceramică neagră, decorate cu ornamente glazurate, dispuse într-o perfectă armonie pe suprafața vasului [13, p. 65].

Ceramica *roșie* se obține din argilă cu un conținut sporit de oxizi de fier, vasele modelate și uscate se „coaceau” la temperaturi mari în mediu oxidativ (surplus de aer), pe când cea *neagră* se producea din același material inițial în mediu reducător (în deficiență de aer). Ceramica *albă* se obținea numai în cazul când argila nu conținea oxizi de fier, de mangan, de crom, de cupru și alte metale cromofore.

În afară de calitatea materialului inițial (argilă, lut), de prezența în el a oxizilor metalelor metalifere, ornamentica pieselor de ceramică (oale, străchini, urcioare, căni, jucării, figurine, instrumente muzicale – fluier, ocarine, piese de cult etc.) în secolele trecute se aplica cu anumită tehnică de decor: *angobare* (acoperire cu un strat alb sau colorat – strălucitor), *glazurare* (acoperire cu un strat străveziu incolor, uneori colorat), însă cea mai eficace este tehnica ornamentului desenat (pictat,

zugrăvit) pe toată suprafața sau numai pe cea superioară, urmată de o a doua „coacere”.

Vesela de sărbătoare (cu calități estetice) include farfuri, străchini, urcioare, căni, burliue ș. a. Astfel de vase se confecționau din argilă roșie sau albă, se înfrumusețau cu *angobă* și cu *glazură colorată*. Tonurile preferențiate sunt *alb, verde, galben, cafeniu*. Ornamentul, de obicei, prezenta elemente vegetale stilizate, uneori se aplicau elemente antropomorfe și zoomorfe. În procesul de ornamentare al pieselor de sărbătoare mai mult predomină modul de pictură, decât cel grafic. Frecvent se folosea metoda de scurgere a vopselei pe suprafața vasului: aceste scurgeri de glazură creează o senzație de un joc de forme vii și degajat, redând decorului ornamental o expresivitate puțin grosolană, însă neobișnuit de plăcută [17, p. 20].

Ceramica din Basarabia a avut realizări importante și la confecționarea *burliuilor* de sărbătoare, utilizate mai ales de chemători la nuntă.

Cele mai frumoase *burliue* sunt cele din s. Cinișeuți. *Burluiul* întotdeauna are o *expresivitate frumoasă*, decorul lui constă din trei culori: *roșu, alb, verde*. Ornamentul se aplică pe fondul roșu al vasului cu dungi albe de *angobă*, care prezintă îmbinări de linii văluroase pe toată suprafața *burliuului*. Se aplică și pete de glazură verde. Desenul constă din spirale, cercuri, șiruri de puncte ș.a.

Ceramica neagră de asemenea este caracteristică în țara noastră. Unele piese de sărbătoare, ornamentate cu tehnici speciale, se deosebesc atât prin formele și proporțiile lor, cât și prin elementele decorative, ajungând la un nivel înalt de expresivitate și eleganță.

Deosebit de ornamentate sunt așa-numitele *urcioare lustruite în negru*, care se confecționează în nordul Moldovei. Având o formă bine *proporționată* și *armonioasă*, urciorul, la prima vedere, pare fără decor bogat, însă la o analiză atentă se pot observa liniile decorative în formă de zigzaguri, spirale, linii văluroase etc. Acest decor se aplică prin modul de lustruire până la „coacere” cu o pietricică netedă. Zgârcenia limitată a desenului cu culori subliniază caracterul clasic monumental al formei ideale a vasului [17, p. 20].

În afară de piesele de ceramică (oale, străchini, căni, urcioare, burliue), ceramica moldovenească a secolelor XVIII–XIX și chiar de secol XX poartă valori estetice și alți reprezentanți ai genului: figurine cu desen policolor (chipuri feminine, păsări, animale etc.), instrumente muzicale (fluiere, ocarine), piese de cult (sfeșnice, candelabre), jucării pentru copii etc.

În zilele noastre, cele mai valoroase colecții de ceramică de calitate le găsim în muzeele din Chișinău (Muzeul Național de Istorie a Moldovei, Muzeul Național de Etnografie și Istorie Naturală din Chișinău), în muzee raionale – Strășeni, Orhei, Hâncești, Cahul, Soroca etc., cât și în unele muzee de peste hotare – Paris, Viena, Sankt Petersburg ș.a. La expoziții internaționale de artă populară, piesele de ceramică din Moldova au fost înalt

apreciate prin valoarea lor decorativă și estetică.

Stilul ecleziastic în artă moldovenească fondat de zugravii Evului Mediu

Poporul nostru harnic, iubitor de arta frumosului, a reflectat cu succes ambianța esteticii tradiționale dezvoltate și a scos în evidență renumite valori naționale vestite atât în Europa, cât și în lume.

În Moldova, încă din secolele XIV–XV s-au păstrat renumite monumente ctitorite de Alexandru cel Bun (la Mirăuți), Ștefan cel Mare (la Ruseni, la Sfântul Ilie), Bogdan al III-lea (la Suceava) ș. a. Toate aceste monumente și multe altele au fost pictate de multe generații de zugravi renumiți.

Pictura murală țărănească a fost caracteristică pentru toată Țara Moldovei: mănăstirea din Sucevița, Gura Humorului, Moldovița, Voronețul au fost zugrăvite pe dinăuntru și pe dinafară pe toată suprafața, iar cele din Vărzărești, Căpriană, Hâncu etc. au fațadele acoperite aproape integral cu pictură murală și cu frescă, ceea ce și alcătuiește stilul moldovenesc de artă ecleziastică. Stilul de redare a personajelor și a scenelor cultului ortodox indică legături și influențe cu arta Bizanțului și cu slavii sudici [7, p. 15].

În pictura acelor vremuri îndepărtate, stilul bizantin era prezent prin diverse fresce aplicate pe stucatura umedă, icoane și miniaturi cu imagini și figuri ascetice, culori vii și fond aurit, prin lipsa perspectivei și a volumului imaginar. Ca exemplu putem aduce picturile bisericii Adormirea Maicii Domnului din Căușeni și imaginile iconografice din biserica Maicii Domnului de la Căpriană.

Secolului al XVII-lea îi revine ciclul de icoane create pentru mănăstirea Căpriană, ciclul care include subiectele prăznicilor: Nașterea Maicii Domnului, Botezul, Intrarea în Ierusalim, Cina cea de Taină ș. a. Această serie de lucrări pune în evidență procedeele plastice utilizate. Elementele biblice ale ciclului frapază prin tratarea sinceră și expresivă a subiectelor, autorul interpretându-le ca adevărate scene de gen, cu o mulțime de detalii și amănunte, sesizate în realitatea înconjurătoare. Gestica personajelor, expresivitatea figurilor intră într-un adevărat dialog psihologic, exprimând curiozitate, smerenie, mirare, nedumerire [13, p. 190].

Moldova se poate mândri și cu alte mănăstiri vestite: Hârbovăț (Călărași), Hârjauca, Japca, Tabăra (Chișinău), Rudi, Cușelăuca (Dondușeni), Curchi (Orhei) etc. Toate aceste locașuri sfinte au fost zugrăvite în interior sau cel puțin mențineau icoane vechi de scândură, pictate de zugravi anonimi sau cunoscuți.

Arta plastică țărănească din Moldova are istoria sa, către sfârșitul secolului al VIII-lea atingând culmile desăvârșirii în zugrăvitul bisericilor, mănăstirilor, icoanelor, crucifixelor (cruci funerare, troițe, răstigniri), în stabilirea anumitor canoane, motive, scene și compoziții ornamentale referitoare la cultul ortodox. În acest sens, reamintim erminile și cărțile de pictură care

îndrumau zugravii populari în activitatea lor. Uneori erau încadrate în arta iconarilor și imagini istorice, cum era Asediul Constantinopolului ș.a. [4, p. 35].

În arta Moldovei medievale, în secolele XVI–XIX, un loc deosebit aparține icoanei populare, care se dezvoltă în localitățile rurale. Acest tip de icoană se remarcă printr-o *uimitoare expresivitate*, prin *accentuarea liniei și culorii*, prin *scenele și personajele* pictate într-o manieră naivă și stângace, dar sinceră, reprezentând o modalitate a gândirii și viziunii rustice, personificată și individualizată la un înalt grad de *generalizare artistică*.

La originile sale, icoana populară a operat cu un cerc restrâns de motive, care ilustrau textele biblice. Maica Domnului este singurul motiv întâlnit frecvent în veacul al XVI-lea. Secolul al XVIII-lea ne mai propune iconografia lui Hristos Pantocrator. În etapa următoare, motivele abordate sunt mai diverse și includ compoziții consacrate celor 12 sărbători (iconostasul mănăstirii de la Căpriană, secolul al XVIII-lea) [13, p. 187].

Este cazul să remarcăm succint și materialele tinctoriale folosite de zugravii autohtoni. Frecvent se zugrăvea cu coloranți de origine vegetală, obținuți din esențe de nuc, agud negru, flori de șofran, pojarniță etc. Surse zoomorfe constituiau pigmenți din fiere, urină ș. a. Pentru pictură, cei mai predispuși erau pigmenții minerali (argilă albă, ocruri colorate, ultramarin etc.).

Modurile și tehnicile de vopsire–zugrăvire–pictare erau: dizolvarea sau amestecarea cu apă, ulei, te-rebentină, albuș de ou etc. Fiecare zugrav își pregătea vopsele de diferite culori, iar pentru obținerea nuanțelor necesare știa să le capete prin dizolvarea sau amestecarea vopselelor principale.

Arta zugravilor a fost prezentă în Moldova încă de pe timpul lui Ștefan cel Mare. Domnul Moldovei a construit și a decorat multe biserici.

Existența unor ateliere de iconari de renume în Moldova lui Ștefan cel Mare o probează două icoane – Sfântul Gheorghe și Maica Domnului Pantanassa – donate de Voievod și soția sa, Maria de Mangop, mănăstirilor de la Zografu și Grigoriu de la Athos (secolul al XV-lea).

Singura icoană basarabeană aparținând secolului al XVI-lea este Maica Domnului Hodighitria (Muzeul Național de Arte al Moldovei). Evident că această piesă nu a fost unica icoană basarabeană a acelor timpuri. Relatările istoricului V. Kurdinovski sau ale profesorului Kociubinski despre Biserica Armenească de la Cetatea Albă confirmă existența unor icoane aparținând secolelor XV–XVI.

Un exemplu de artă iconografică populară este biserica Adormirii Maicii Domnului (circa 1763) din Căușeni. Picturile monumentale au fost realizate în tehnica frescei de zugravii Stanciul, Radu și Voicu. În cadrul programului iconografic al frescelor bisericii se remarcă rolul important acordat scenelor din Imnul Acatist, situate în pronaos, fuziunii subiectelor Euharistiei și Divinei Liturghii situate în absidă, și imaginii

arhidiaconului Ștefan, situate într-o nișă de pe peretele nordic al naosului [13, p. 167].

Pictura frescelor este realizată în culori vii (galben, portocaliu, roșu, uneori albastru, verde sau cafeniu), imaginile sfinților sunt extrem de expresive, formând un ansamblu pictural de o mare frumusețe și un gust estetic rafinat. Cităm doar câteva fresce: Acoperământul Maicii Domnului. Peretele de est al pronaosului; Adormirea Maicii Domnului. Fresca de pe peretele vestic al naosului; Înălțarea Domnului. Fresca de pe peretele estic al pronaosului; Întâmpinarea Domnului și Duminica Floriilor (Intrarea în Ierusalim) [2, p. 83, 90, 98, 114].

Arta zugravilor iconari a fost răspândită în toată Moldova, mai ales la zugrăvitul bisericilor sau icoanelor de lemn [3, p. 100]. „Un interes deosebit prezintă creația și operele zugravului Gherasim și ale sculptorului Ștefan, care au realizat iconostasele din satul Cogălniceni (Orhei) și satul Ghermănești (Telenești), la înc. sec. al XIX-lea. Una din icoanele zugrăvite de Gherasim e foarte aproape de modelele tradiționale, măiestria zugravului transformă scena biblică într-o *armonioasă și monumentală* sărbătoare. *Finețea* picturii, așternută în culori vii, și libertatea compozițională care nu ignoră totuși cerințele iconografice, fac dovada apariției în arta medievală moldovenească a unora dintre cei mai distinși colorști”. Și mai departe: „Calitățile picturale ale operei lui Gherasim și măiestria sculptorului Ștefan creează o „operă excepțională, cu complexe calități artistice” [13, p. 170, 174].

Către sfârșitul secolului al XIX-lea, în arta plastică populară revin unele schimbări esențiale. În istoria artei plastice din Moldova un loc important îl deține perioada de timp denumită prin termenul convențional „basarabeană”. Cuprinzând o perioadă istorică relativ întinsă în dezvoltarea culturii – din 1812 și până în 1940 – acest proces nu se caracterizează prin omogenitate în desfășurarea sa și cunoaște mai multe particularități, în funcție de intervalul de timp la care ne referim [14, p. 9, 5].

În concluzie, putem afirma că arta zugravilor din Moldova a ajuns la un nivel înalt de dezvoltare, creând opere de o valoare remarcabilă prin finețea interpretării scenelor biblice, prin realizarea figurilor și compozițiilor picturale, prin cromatica lor aleasă și prin aspectul lor artistic, prin înaltul grad al frumosului, purtând amprente vădite ale esteticii tradiționale.

În afară de pictura laică (construcții, vederi de lanșaft, portrete de ctitori, autoportrete, oameni la muncă etc.), care o puteai găsi pe zugrăveala pereților bisericilor și mănăstirilor, către secolele XIX–XX, într-un șir de sate din nordul Moldovei (Coreștauți, Mărcăuți, Sofia, Corpaci, Badragii Vechi, Grimăncăuți etc.) s-a răspândit obiceiul de a decora locuința (pereții exteriori, dar uneori și pereții interiori) cu picturi din viața cotidiană sau imaginară: case, biserici, castele, lacuri cu lebede, vânători, munți, cerbi etc. Acest fapt a fost apreciat înalt de specialiștii în domeniu. După cum scria criticul de artă M. Livșiț: „Zugrăvitul mural al pereților

exteriori și interiori ai caselor de locuit de la țară către sfârșitul secolului al XIX-lea prezintă un fenomen strălucitor și original în arta populară moldovenească” [19, p. 79]. Uneori, pe pereții interiori putem vedea desenul unui covor sau al altor piese decorative.

Frontoanele acoperișurilor unor fântâni din nordul Moldovei în ultimul timp se ornamează cu desene native, pe care întâlnim cerbi, lebede, păuni, fată la fântână, vederi de sit – adică totul ce este caracteristic și obișnuit pentru arta populară decorativă [17, p. 12, 14].

Așa-numita pictură laică aduce și ea un aport esențial în arta populară tradițională, având piese de picturi de calitate, uneori concurând cu piesele de gen ortodox.

Arta încondeierii ouălor de Paști

Această măiestrie de încondeiere a ouălor ne mărturisește despre rezistența în timp a acestui popor pe meleagurile noastre, a credinței creștine și a necesității de frumos. Arta vopsirii ouălor de Paști, obicei legat de cultul ortodox, dăinuie de secole în Moldova și în țările învecinate. Cel mai des ouăle de Paști se colorează în *roșu*, însă sunt frecvente și colorări-încondeieri în *verde*, *albastru*, *negru* etc. Această artă cu vechi tradiții se remarcă atât prin coloristică bogată și variată, cât și prin încondeiatul (pictatul) cu diverse motive geometrice, florale, simbolice etc.

Arta decorativă pentru ouăle de Paști cu surse vegetale, care a avut o extindere de excepție în secolele XVIII–XIX, se menține și în zilele noastre, în toate zonele etnografice din Republica Moldova.

Cele mai frumoase ouă de Paști erau lucrate cu migală în tehnica rezervării de spații prin acoperire cu ceară și imersiune succesivă cu culori diverse, fiind decorate cu motive preluate de pe scoarțe, alesături sau cusături.

Meșteșugul încondeierii ouălor de Paști, alături de alte manifestări de artă populară, prezintă o deosebită valoare artistică prin conținutul tematic al motivelor, prin pozițiile decorative și colorit, precum și prin măiestria execuției. Cu alte cuvinte, arta încondeierii ouălor de Paști, în secolele XVIII–XIX, alături de portul popular, alesul covoarelor, împodobirea locașurilor laice și de cult, țesutul și ornamentarea prosoapelor, prelucrarea artistică a lemnului, pietrei, pieilor etc. prezenta o branșă a artei populare moldovenești ce constituia mândria oamenilor de la țară. Această artă reprezenta tendința țăranilor pentru *armonie* și *frumos*, ridicând arta la cele mai înalte culmi ale esteticului popular.

Vopsitul sau închistratul se face în ajunul Paștilor (uneori, și la alte sărbători), de unde vine și denumirea ouă de Paști. Ele sunt destinate sfințirii la biserică, apoi folosite ca dar rudelor și apropiaților. Biblia, legendele și folclorul atribuie acestui obicei o semnificație simbolică – crucificarea Mântuitorului.

Ornamentica predominantă este cea geometrică: romburi, triunghiuri, zigzaguri, linii drepte, punctate, întrerupte, curbe, frânțe. Cele mai răspândite motive sunt *crucea* și *steaua*. Dintre elementele fitomorfe gă-

sim: frunza de stejar, bradul, floarea de măceș ș.a.; dintre cele zoomorfe – coarnele berbecului, peștele, cerbul, urechile iepurelui, ochiul bouului etc.

Segmentarea oului în mai multe compartimente egale, prin trasarea așa-numitelor *brâuri* pe verticală și orizontală, permitea distribuirea elementelor decorative care se repetă simetric, alternant și ritmic pe fiecare registru [7, p. 87].

Vopseaua pentru ouă de Paști se obținea din decocturi din surse vegetale (flori, fructe, frunze, lăstari, rădăcini, părțile lemnoase etc.), mai rar se vopsea cu surse zoomorfe (coșenila ș. a.) sau minerale (argilă, ocruri colorate ș.a.).

Închistratul (încondeiatul) se făcea aplicând o tehnică complicată, utilizând ceara și aplicând culorile diferențiat: mai întâi *galbenul*, urmat de *roșu*, apoi *negrul*, în diferite variante [12, p. 151; 15, p. 162-163].

Culoarea *galbenă* se obține din laptele căinelui, scoarță de pădureț-acru, sovârf, flori de șofran etc.

Culoarea *portocalie* se căpăta din vitriș (Chrysanthemum vulgare).

Culoarea *roșie* se aplica direct pe ouă sau se recurgea la metoda treptată (se *îngălbenesc* apoi se pun în *roșeață*). Roșeala se obținea din sovârf și frunze de măr-pădureț, din semințe de floarea-soarelui, din băcan-roșu, din foi uscate de ceapă etc.

Culoarea *verde* se aplica direct pe piese, sau se recurgea la metoda treptată – îngălbenire urmată de înverzire cu albăstreală, mai rar albăstrire urmată de îngălbenire.

Vopseaua *verde* se realiza din urzică, din seacă crudă de primăvară, din mentă (izmă).

Culoarea *vișinie* se obținea din flori de dediță, din zeamă de sovârf cu coajă de pădureț și de stejar.

Culoarea *albastră* se dobânda din semințe de floarea-soarelui cu borș și piatră-acră.

Un *albastru-brândușiu* se primea din brândușă, rujă-neagră etc.

Culoarea *cafenie* se căpăta din coji uscate de ceapă.

Culoarea *neagră* se primea din coajă de nuci, din băcan-negru, din scoarță de arin-negru.

Roșul de coșenilă uneori se folosea pentru a reda ouălor de Paști sau decorului lor complicat nuanțe de *roșu*.

Meșterițele pictau ouăle de Paști cu chișița în mai multe culori, executând un decor superb și un accent estetic deosebit.

În zilele noastre, astfel de „bijuterii” populare asigură mândria poporului, exprimată în piesele din colecțiile muzeale sau mănăstirești, la expoziții internaționale, și ca piese decorative pentru vânzare.

Scrisul, miniul, stampana și tiparul – componente etnoestetice ale artei tradiționale moldovenești

Arta cronicarilor, caligrafilor, copiștilor, miniaturistilor și tipografilor a servit drept manifestare fastuoasă a simțului moldovenilor față de frumos. Mai ales

în Evul Mediu, când a ajuns să fie cunoscută în toată Europa prin finețea scrisului și desenului, prin ambianța ansamblurilor decorative și a îmbinării culorilor, ajungând la un grad înalt al esteticii populare. Împodobirea cărților laice și bisericești cu viniere, miniaturi, stampe etc. a făcut ca arta înfrumusețării operelor scrise sau tipărite să se consolideze într-un domeniu semnificativ al artei tradiționale [11, p. 358].

În Moldova, dintre toate operele vechi păstrate până în zilele noastre, cele mai impunătoare sunt manuscrisele miniate (ilustrate cu miniaturi). Printre primii specialiști în acest domeniu a fost Gavriil, descendent dintr-o familie veche moldovenească și monah la mănăstirea Neamț. El scrie și ornează Tetraevangheliul din 1429, operă cunoscută pe plan european (aflată azi la Biblioteca Bodleiană a Universității din Oxford), cu miniaturi amintind rafinata pictură constantinopolitană din epoca Paleologilor și cu frontispicii în care domină cercurile și liniile întretăiate. Modelele realizate de Gavriil au fost urmate de generații ulterioare, dintre continuatorii săi cărora enumerăm pe: Nikon (autorul bine-cunoscutului portret al lui Ștefan cel Mare), Teodor Mărășescu, Spiridon Palade, Macarie.

Centre importante în dezvoltarea acestui gen de artă au fost, pe parcursul secolelor XV–XVII, mănăstirile Neamț, Putna, Voroneț, Dragomirna ș.a. O particularitate distinctă a manuscriselor moldovenești o constituie *policromia*. *Aurul, albastrul, verdele, galbenul, roșul, cafeniul*, toate de diferite nuanțe și tonalități, sunt integrate armonios în ornamentele chenarului, în frontispicii și inițiale, dându-le un fast rar întâlnit în arta europeană din acele timpuri [13, p. 159].

Valoarea incontestabilă a manuscriselor autohtone este confirmată de prestigioasele instituții în care ele se păstrează astăzi: Viena, Oxford, București, Moscova, Londra, Sankt Petersburg etc.

O altă perioadă de înflorire a miniaturii medievale moldovenești este cunoscută grație activității lui Anastasie Crimca, care, în primul sfert al secolului al XVII-lea, fondează, la mănăstirea Dragomirna, o școală de caligrafi și miniaturiști. Continuând tradițiile artei miniaturale anterioare, Crimca introduce modificări esențiale în tratarea figurilor evangheliștilor și a ornamentelor, acestea fiind executate într-o manieră stilistică liberă, subliniată de bogăția coloristică neobișnuită și neîntâlnită până atunci [13, p. 163].

Pe lângă cărțile liturgice se mai scriau și lucrări postpatristice. În timpul lui Ștefan cel Mare a început prima creație literară: Letopisețul de când cu voia lui Dumnezeu a început Țara Moldovei – o cronică importantă din epoca feudală.

Primele anale și cronici, cu succesiunea domnilor și succinte însemnări asupra evenimentelor, au fost redactate în slavonă: Letopisețul de când cu voia lui Dumnezeu a început Țara Moldovei; Cronicile lui Macarie (pe timpul lui Petru Rareș); a lui Eftimie, care descrie viața lui Alexandru Lăpușneanu. Cu timpul,

sunt traduse în limba română textele religioase mai des folosite: Evanghelia, Faptele Apostolilor, Psaltirea Voronețeană, Codicele Voronețean etc.

Prima tipografie din Moldova funcționa sub Vasile Lupu și a fost instalată cu sprijinul mitropolitului din Kiev, Petru Movilă; apoi urmează tipografia de la Rădăuți. Au fost tipărite și multe alte cărți bisericești, letopisețe, cronici, diferite descrieri etc. Odată cu apariția tipografiei, manuscrisele cu miniaturi cedează în fața gravurii în lemn, mult mai simple și mai puțin costisitoare.

Secolul al XVIII-lea marchează maturitatea și constituirea școlii de gravori care activează atât în Iași, cât și la mănăstirea Neamț. Ghervasie, Stanciu, M. Strilbițchi sunt doar câteva nume care contribuie la dezvoltarea tiparului și gravurii autohtone. Menționăm în mod deosebit performanțele ultimului, ale lui M. Strilbițchi, care își începe activitatea în cadrul tipografiei de la Iași, în anul 1750. Din 1756 și până în 1807, el execută circa 200 de gravuri, care includ foi de titlu, imagini ale evangheliștilor, scene biblice și frontispicii [13, p. 164].

Un aport important în studiul artei de manuscris l-au constituit manuscrisele și cărțile vechi, frescele din biserici ș. a., păstrate până în zilele noastre. În cărțile vechi din secolele XVII–XVIII, frontispiciile vinielor, formele literelor majuscule uneori se tăiau din lemn, se ungeau cu vopsea, apoi se imprimau pe hârtie [19, p. 16].

Cu timpul, arta cronicarilor, miniaturiștilor ș. a. practic a dispărut, însă operele acestor artiști de renume s-au păstrat în biblioteci și muzee, uimind specialiștii în domeniu cu piese împodobite artistic cu desene și culoare, constituind încă o „bijuterie” a poporului nostru, care demonstrează încontinuu doleanțele lui față de frumos și armonie.

Esteticul în arta prelucrării artistice a lemnului în arealul pruto-nistean

Din cele mai vechi timpuri, lemnul a însoțit omul în activitățile sale, inclusiv a ceea ce numim astăzi arta decorativă tradițională, și partea ei mai semnificativă este cromatica populară, reliefată în crearea frumosului și nașterea esteticii populare sau etnoesteticii.

Vechiul Testament prezintă *cedrul* ca pe un arbore ales de înțeleptul Solomon să împodobească Templul din Ierusalim: „Și a îmbrăcat pereții templului cu lemn de cedru; iar pardoseala templului a făcut-o din scânduri de *chiparos*” [15, p. 57].

Alături de cedru și chiparos, teiul, bradul, salcia, plopul, paltinul, lemn gutuiul, gârneața, abanosul, mahonul ș.a. erau considerate lemne-sfinte sau lemne cu deosebite aspecte decorative.

În Moldova, meșteșugul prelucrării artistice a lemnului de asemenea are tradiții vechi. Cele mai vechi repere despre acest gen artistic le sesizăm pe reliefurile dăltuite pe Coloana lui Traian din Roma, ridicate în secolul al II-lea d.Hr. în cinstea victoriei asupra dacilor. Pe aceste relieuri se observă elemente decorative pe coama caselor de locuit, pe frize decorative cu elemen-

te romboidale, pe porțile masive etc. Luntrile dacilor se disting prin contururi frumoase ale bordurilor înalte, ale proporțiilor părților componente ș. a., ceea ce mărturisește despre cultura meșteșugului prelucrării artistice a lemnului în acea perioadă [19, p. 11].

Cu timpul, arta prelucrării lemnului în arealul carpato-danubiano-pontic (inclusiv pruto-nistrean) a ajuns la un nivel înalt, către începutul mileniului II d.Hr. dezvoltându-se principalele moduri de prelucrare și ornamentare a pieselor lemnoase. Efectul decorativ și estetic al pieselor confecționate din lemn se obține cu ajutorul diverselor moduri decorative: cioplire, crestare, afumare, incizie, intarsie, colorare, pictare, pirogravură, sculptură, traforare, zugrăvire etc.

În Moldova, cele mai ample tradiții de prelucrare artistică a lemnului sunt legate de viața bisericească. Tâmplarii, crucerii, cioplitarii, sculptorii etc. ridicau și ornau biserici (multe din ele constituind capodopere ale artei tradiționale), tâmpile, cruci, troițe, răstigniri ș.a., executau icoane, pistolnice (pecetare), cruci de mână, candelabre, sfeșnice și multe alte piese necesare desăvârșirii cultului ortodox. Toate piesele enumerate reprezintă o artă decorativă excelentă prin estetica decorativă și cromatică a bisericilor și mănăstirilor din Republica Moldova.

Iconografia „scrisă” pe piesele ornamentale din biserici cuprinde, în special, reprezentările lui Iisus răstignit, Botezul lui Iisus, Maica Domnului cu Pruncul, Sfântul Gheorghe călare, Sfântul Ioan Botezătorul, Sfântul Nicolae, Sfânta Paraschiva etc. Sculptura în lemn era frecvent prezentă în locașurile de cult.

Repertoriul acestei sculpturi îl constituie elementele geometrice – cercurile, romburile (executate în tehnica crestăturilor), rozetele, vița-de-vie stilizată, florile și lăstarii vegetali cu frunzele integrate într-o expresivă compoziție decorativă (executată în relief). Excelente exemple de tratare ornamentală oferă tronurile voievozilor de la mănăstirile Voroneț, Humor și Moldovița (secolul al XVII-lea) și iconostasul bisericii Sfântul Nicolae din Bălți (secolul al XVIII-lea). Păstrând ritmul laconic al registrelor, motivele ornamentale crestate se impun prin corelații armonioase dintre părți și expresivitate compozițională [13, p. 69].

Lemnarii de la țară, în afară de împodobirea clădirilor și pieselor de cult, ridicau case de locuit cu ornament deosebit la streșină și la coama casei, la poartă. Confecționau mobilă de valoare, instrumente muzicale (fluiet, nai ș.a.), piese și unelte gospodărești, multe dintre ele având valoare estetică.

Elementele principale decorative în lemn ale caselor din Moldova sunt: frontonul casei, creasta acoperișului, streșina, coloanele, galeria ș.a. Decorul tăiat în lemn îi redă casei țărănești (dar și conacurilor boierești) un aspect destul de frumos, de sărbătoare [19, p. 43]. Casele de lemn de odinioară, răspândite, mai ales, în zonele păduroase, ridicate de constructori de case (lemnari, tâmplari etc.) aveau o stereometrie diferită de la o zonă etnografică la alta, însă întotdeauna erau bine

chibzuite și armonios alcătuite. La decorul constructiv se atașau diverse completări sau aplicații în formă de foișoare, prispe, parmaclăcuri, stâlpi modelați, uneori și la streșină, coama casei etc.

Interiorul casei (mai ales, casa mare) purta decor scrijelat, tăiat sau crestare pe coardă (grinda mare), pe tavan (dacă era căptușit cu scânduri), pe mobila țărănească (mese, scaune, obloane, lada de zestre etc.), cât și la ferestre, uși.

Arta prelucrării artistice a lemnului prin crestare, traforare etc. se poate întâlni în toate zonele etnografice ale Moldovei, însă frumosul și esteticul este mai mult prezent în porțile din zona centrală și frontoanele caselor din zona de sud.

În zona centrală, atenția principală se axează pe poarta curții țărănești. Stâlpii masivi, acoperiți cu o grindă cu înveliș în două pante, servesc ca o ramă specifică pentru canaturile porții și porțiței, care sunt decorate în partea superioară cu o dantelă traforată, iar în partea inferioară – cu aplicații tăiate în scândură, ce reprezintă vazon cu flori, pasăre, șarpe, cap de cal, pește sau semnul solar. Ornamentul „dantelat” al porții se repetă și pe frontonul cerdacului, care de asemenea este împodobit cu tăieturi artistice în scândură și culoare.

Cele mai impunătoare porți le întâlnim în zona centrală a Moldovei, numită *Codrii*. Aici meșteșugul de înfrumusețare a porților a atins cotele cele mai înalte, devenind centrul de atracție al gospodăriilor țărănești. Pot fi menționate așa sate ca: Onișcani, Sadova, Dere-neu, Pârjolteni (r. Călărași), Lozova, Zubrești, Cojușna, Trușeni (r. Strășeni) etc. [9, p. 45].

Interesante ornamentate cu decor tăiat în lemn sunt la casele țăranilor din zona de sud a Moldovei. Partea de ștorț a acoperișurilor din două pante, îndreptată spre strada principală, adică frontonul casei este împodobit cu o atenție majoră. Decorul principal este constituit din creasta acoperișului ornată cu sculptură în lemn, câteva rânduri de tăietură artistică în scândură cu imagini geometrice la margine, grilajul ingenios al lucarnei, însă principalul îl constituie figurile sculptate: vazoane cu flori, soarele și luna, porumbei, cocoși, cap de cal etc., iar în partea superioară a acoperișului – animale fantastice în chip de șerpi sau dragoni. Toate aceste figuri deseori se zugrăvesc în tonuri vii, care contrastează cu fondul alb-albastru al frontonului și îi dă un aspect decorativ plăcut [17, p. 10].

Într-un limbaj științific spus, toate acestea înseamnă tendința meșterilor populari față de frumos, cu un grad estetic deosebit. Aici este cazul să menționăm prin câteva relatări și despre mobila întâlnită în Moldova medievală, deoarece avea multiple destinații și era confecționată din diverse surse lemnoase.

După particularități și calitate, mobila se clasifică în: țărănească, boierească, bisericească și domnească.

Mobila țărănească și parțial mobila boierească se făceau, de obicei, din esențe lemnoase (culoare și desen nativ) accesibile în orice regiune a țării: brad, arțar,

plop, tei, stejar etc.

Mobila boierească și mobila bisericească se confecționau din esențe de lemn prețios, precum păr, paltin, salcie, scoruș, gârniță, mai rar se utilizau și esențe exotice.

Mobila domnească era confecționată din esențe lemnoase autohtone de preț sau din lemn de import: abanos (de culoare neagră), mahon (de culoare brun-roșietică), băcan (de culoare roșietică), cedru (zadă), chiparos (tuberoză) ș.a.

Mobilă împletită – mobilă executată din lemn și împletituri (din lozie, salcie, mlajă) – întâlnită rar în casele țărănești și frecvent în conacele boierești și palatele domnești.

Mobila de lux, numită și mobilă de preț – era executată din esențe lemnoase autohtone prețioase sau exotice, destinată, bineînțeles, păturilor superioare.

Concomitent cu alte obiecte ale meșteșugarilor autohtoni, și piesele mobiliare se deosebeau prin armonie și formă, decor și culoare, multe dintre ele reprezentând mari valori estetice.

În concluzie, putem afirma că arta prelucrării artistice a lemnului din Moldova, mai ales în secolele XVIII–XX, reprezintă tendința meșterilor autohtoni pentru un înalt grad al armoniei și frumosului, care pot fi calificate valori estetice marcante.

Prelucrarea artistică a pietrei

Pentru multe sate din preajma Răutului și Nistrului este caracteristică utilizarea pietrei tăiate în arhitectură. Modul de utilizare a pietrei fasonate a devenit într-atât de rațional, armonios și expresiv artistic, încât a obținut denumirea de „stil moldovenesc”, astăzi devenind mândria creației artistice populare moldovenești” [17, p. 10].

Despre existența unei vechi tradiții de prelucrare a pietrei în Moldova ne vorbesc stelele antropomorfe din satele Bălțata, Cioburciu, reliefurile descoperite în apropierea satului Bușă, numeroasele monumente din secolele XV–XVI, printre care cele mai variate sunt plăcile memoriale și inscripțiile pe pietrele de mormânt. Remarcăm ca exemple de sculptură medievală ornamentală inscripția memorială de la Cetatea Albă (1479), numeroasele lespezi funerare, cum ar fi cea a lui Ștefan cel Mare de la Putna sau aceea a fiicei logofătului Tăutu, Maria (sfârșitul secolului al XV-lea), reliefurile ornamental-simbolice care împodobesc pereții bisericii Trei Ierarhi din Iași (1639), capodoperă de netăgăduit a măiestriei meșterilor pietrari din mediul românesc [13, p. 71].

Către secolele XIX–XX, în Moldova arta pietrei fasonate s-a concentrat în zona de centru a republicii, mai ales în satele situate în apropierea Orheiului: Brănești, Ivancea, Butuceni, Pohorniceni, Furceni, Trebujeni ș.a. [18, p. 191].

„Aici casele sunt construite din piatră-coteleț, au o prispă lată, pe care se sprijină coloanele ce susțin ieșindul acoperișului. Coloanele de piatră albă ale galeriilor, purtând felurite ornamente frumos stilizate, coșurile de fum cu o arhitectură remarcabilă, ornamentele cu

gust, portalurile gârliciului și stâlpii porților – toate acestea sunt puse strict în concordanță și proporții, ce redă gospodăriei înfățișare superbă” [19, p. 61].

Elementele principale a pietrei tăiate se aplică, de obicei, pe însăși coloană. Coloana, fiind structural proporționată, este constituită din pedestal, bază, trunchiul portant (stâlpul coloanei) și capitel ramificat. Tăieturile în piatră se acoperă cu vopsea albastră, roșie sau galbenă, ceea ce redă coloanei o înfățișare frumoasă și elegantă. Cu astfel de tăieturi se ornează și tăbliile parapetului, însă aici deseori se concentrează un decor mai complicat, obținut din motive geometrice, antropomorfe, zoomorfe, vegetale ș.a. [18, p. 172].

Galeriile caselor țărănești din zona respectivă prezintă un ansamblu decorativ excelent. În funcție de dimensiunile galeriei, se folosesc patru, șase sau opt coloane situate pe prispă, pe partea lor inferioară fiind un parapet cu stâlpi scunzi, în partea superioară sprijinind acoperișul [Stavilă, 1999, 84]. Aici pot fi amintite *ho-gearurile* (coșurilor de fum), care de asemenea prezintă o artă a pietrarilor moldoveni [17, p. 12].

Logica și raționalitatea aspectului arhitectural al caselor orheiene, bogăția și diversitatea ornamentului din piatră fasonată și, nu în ultimul caz, expresivitatea decorativă în combinarea culorii și piatră – toate acestea îi redau decorului în piatră raionului Orhei o înfățișare frumoasă și sărbătorească. Arta fasonării pietrei în Moldova este exclusiv originală și nu are analogii directe la popoarele vecine [18, p. 173].

Decorul porții din această zonă constă din stâlpi masivi de piatră, împodobiți cu decor tăiat, sculptat și colorat în albastru, verde, roșu, negru ș.a. Gârliciul beciului la fel constă din tăietură, sculptură și culoare. Aici vedem flori, vazon cu flori, figuri geometrice, elemente vegetale ș.a., zugrăvite în aceleași culori de roșu, verde, albastru, galben etc. Asemenea stil decorativ se aplică la fântâni, cișmele etc.

O perlă artistică a meșterilor pietrari în zonă o constituie răstignirile din piatră fasonată, sculptată și colorată, ce în secolul trecut împodobeau răscrucele drumurilor, fântânile, bisericile și alte locuri importante. În mare parte ele au fost abuziv distruse, și numai către sfârșitul secolului al XX-lea au început să fie restabilite. Această parte de artă populară a fost și va fi în continuare încă un martor al năzuinței poporului nostru față de frumos și armonie, față de culmile înalte ale esteticului.

Tot în acest compartiment pot fi incluse bisericile și mănăstirile din piatră, palatele voievodale, cetățile noastre, conacele boierești, unele construcții administrative ș.a.

Frumosul interiorului – casa mare

Arta populară moldovenească este prezentă, mai ales, în *casa mare* – odaie mare, unde sunt expuse sau păstrate hainele de sărbătoare, covoarele și prosoapele de nuntă, piese pentru decorul interiorului (fețe de masă, prostiri, perdele, acoperitoare etc.). Cu alte cu-

vinte, se poate confirma că această încăpere joacă rolul unui muzeu al dibăciei și hărniciei gospodinei de casă, la care uneori se adaugă și mâinile harnice ale fetelor de măritat. Bineînțeles că în *casa mare* sunt prezente și piese mobiliare, cum ar fi mese, scaune, obloane, paturi sau lavițe, dulapuri, polițe pentru ceramică etc. La locul cel mai potrivit se aranjează colțul icoanei, icoana fiind împodobită cu prosop frumos, cu diferite cusături și împletituri decorative.

Interiorul locuinței țărănești se deosebește printr-o decorație bogată și frumoasă. Împodobirea lui abundentă și colorată, ce constă din diferite covoare și preșuri, prosoape și salfete brodate, dantele croșetate și buchete de flori, se completează și se unifică cu zugrăvitul pereților, sobei, tavanului, toate acestea introducând în stihia policromiei și a decorului un anumit ritm și un sistem coloristic [18, p. 173]. Piesecele cele mai reușite, din punctul de vedere al calității lor artistice, al originalității soluțiilor compoziționale, al armoniilor cromatice utilizate, sunt scoarțele cu desen vegetal [1, p. 180].

Tot aici în casa mare se păstrează și hainele de sărbătoare, cojoacele și pieptarele abundent decorate cu aplicații sau cu cusătură cu irhă colorată, piese de lână în decor multicolor. Toate acestea și multe altele se expuneau pe coardă sau pe stinghie, dând încăperii un aspect sărbătoresc. Pereții încăperii se ornamează cu covoare, prosoape, portrete etc., uneori se expune și ceramică decorativă (câni, urcioare, străchini, burliue).

Un component indispensabil al casei mari este *zestrea* (*zestrea de căsătorie*), alcătuită din țesături, ștergare, covoare, cămăși brodate și multe altele, ce sunt necesare, mai ales, în zilele de sărbătoare. Aici găsim și *ștergarul de schimb*, *ștergarul de icoană*, *covorul înflorat* și cămașa mirelui etc. *Zestrea* se pregătește pentru a fi destinată fetelor mari la nuntă. *Zestrea* parțial se aranjează în *lada de zestre*, de obicei ornamentată și ea, iar o parte se expune pe laviță sau pat, pentru a înfrumuseța încăperea, se așează la vedere. În orice caz, *zestrea* cu coloristica și ornamentica ei superbă, alături de celelalte obiecte decorative, îi redă *casei mari* un aspect frumos cu un grad înalt estetic.

Nu mai puțin ornamentală este și *zestrea pentru înmormântare* sau *comândul*, pe care îl pregătesc femeile în vârstă pentru soț și pentru sine. Aici întâlnim toate piesele necesare pentru moarte și înmormântare, inclusiv piese de port popular (cămăși cusute, dacă ele nu s-au păstrat de la nuntă), ștergar de schimb, ștergar de icoană etc.

Din cele relatate, putem concluziona că aspectul *casei mari* din locuința țărănească este unul sărbătoresc, în care sunt expuse diverse piese executate cu multă iscusință: covoare, ștergare, costume naționale, mobilier frumos ș.a., ce creează un ansamblu unic care accentuează gustul artistic, năzuințele gospodarilor față de frumos și gradul înalt al esteticului.

Considerații și concluzii

După cum apreciază savanții în domeniu, *estetica* este o știință controversată și insuficient caracterizată, însă care marchează *frumosul* până la cel mai înalt grad de perfecțiune. *Frumosul* artistic este pe deplin o creație a omului. El se făurește de marile talente ale fiecărui popor în parte ce formează arta sa națională, care întruchipează trecutul, prezentul și viitorul posibil. Arta desăvârșește ceea ce natura nu a putut duce la bun sfârșit sau imită ceea ce ea a finalizat (Aristotel). Nu există în istorie vreun popor ce s-ar fi lipsit de *artă* și *frumos*. Din acest punct de vedere, prin definirea artei tradiționale moldovenești în general, cât și a fiecărei ei laturi ornamentale (casa, gospodăria, portul popular, ceramica, arta lemnului, a pietrei sau a pieselor din piele, cât și multe altele) ajungem la concluzia că poporul nostru în decurs de veacuri, mai ales secolele XVII–XX, a construit case, le-a împodobit cu creștătură în lemn sau tăietură în piatră, le-a decorat interiorul cu țesături și cusături de cea mai înaltă perfecțiune artistică, și-a făurit un port național superb.

Ceramica națională, din vremuri îndepărtate și până în zilele noastre, ne frapează cu forme excepționale și decor bogat executat în angobă, cu nuanțe de culori ale spectrului solar și cu glazură incoloră sau colorată. Decorul pictat al urcioarelor, cancelor, farfuriilor, burliuelor, figurinelor etc. este cunoscut în toată lumea prin finețea execuției, armonia culorilor și perfecțiunea desenului aplicat.

La toate acestea se poate adăuga *arta* zugravilor bisericilor, mănăstirilor, icoanelor, crucilor, răstignirilor, care, la rândul lor, au creat valori estetice remarcabile. Și în toate acestea *frumosul* a fost, este și va fi exponentul puterii și al sentimentului vital.

Referințe bibliografice

1. Băcă M. Dimensiunile spirituale ale Basarabiei. București: Libra, 1998. 191 p.
2. Ciobanu C. Biserica Adormirii Maicii Domnului din Căușeni. Chișinău: Știința, 1997. 170 p.
3. Ciobanu C., Stavilă T. Icoane vechi din colecții basarabene. Chișinău: ARC, 2000. 270 p.
4. Ciobanu C. Asediul Constantinopolului în pictura murală postbizantină din Moldova. Chișinău: Arta, 2002.
5. DEXI – Dicționar explicativ ilustrat al limbii române. Geneva: Ed. ARC, Ed. Gunivas, OMPI, 2007. 2240 p.
6. Hegel G. W. Prelegeri de estetică. Vol. I. București: EARSR, 1966. 629 p.
7. Ilvițchi L. Mănăstirile și schiturile din Basarabia. Chișinău: Casa cărții „Mitropolitul Petru Movilă”, 1999. 148 p.
8. Literatura și arta Moldovei. Enciclopedie. Vol. II. Chișinău, 1989. 508 p.
9. Malcoci V. Decorul în lemn. Din arhitectura populară moldovenească. Chișinău: Cartea Moldovei, 2006. 140 p.
10. Marcheveci V. I. Mărturiile ale trecutului. Chișinău: Editura Timpul, 1985. 166 p.
11. Mateevici A. Opere alese. Chișinău: Știința, 1993. 622 p.

12. Mihalcu M. Fața nevăzută a formei și culorii. Enciclopedia îndeletnicirilor tehnico-artistice populare vechi românești de la A la Z. București: Editura Tehnică, 1996. 304 p.

13. Stavilă T. Arta plastică modernă din Basarabia (1887-1940). Chișinău: Știința, 2000. 160 p.

14. Stavilă T., Ciobanu C., Diaconescu T. Patrimoniul cultural al Republicii Moldova. Chișinău: Editura ARC, Editura Muzeum, 1999. 272 p.

15. Șofransky Z. Coloranții vegetali în arta tradițională. Chișinău: Busuness-Elita, 2006. 471 p.

16. Șofransky Z., Șofransky V. Cromatica tradițională românească. București: Editura Etnologică, 2012. 454 p.

17. Горбунов Е., Лившиц М., Дабизжа Н. В краю народных мастеров. Молдавия: традиции – искусство, быт. În țara meșterilor populari. Кишинэу: Тимпул, 1985. 207 p.

18. Гросул Іа. С., Лазарев А. М., Зеленчиук В. С. (Red.). Молдаване. Очерки истории, этнографии, искусствоведения. Кишинэу: Штиинца, 1977. 457 p.

19. Лившиц М. Я. Декор в народной архитектуре Молдавии. Кишинэу: Штиинца, 1971. 91 p.

References

1. Bâtcă M. Dimensiunile spirituale ale Basarabiei. București: Libra, 1998. 191 p.

2. Ciobanu C. Biserica Adormirii Maicii Domnului din Căușeni. Chișinău: Știința, 1997. 170 p.

3. Ciobanu C., Stavilă T. Icoane vechi din colecții basarabene. Chișinău: ARC, 2000. 270 p.

4. Ciobanu C. Asediul Constantinopolului în pictura murală postbizantină din Moldova. Chișinău: Arta, 2002.

5. DEXI – Dicționar explicativ ilustrat al limbii române. Geneva: Ed. ARC, Ed. Gunivas, OMPI, 2007. 2240 p.

6. Hegel G. W. Prelegeri de estetică. Vol. I. București: EARSR, 1966. 629 p.

7. Ilvițchi L. Mănăstirile și schiturile din Basarabia. Chișinău: Casa cărții „Mitropolitul Petru Movilă”, 1999. 148 p.

8. Literatura și arta Moldovei. Enciclopedie. Vol. II. Chișinău, 1989. 508 p.

9. Malcoci V. Decorul în lemn. Din arhitectura populară moldovenească. Chișinău: Cartea Moldovei, 2006. 140 p.

10. Marchevici V. I. Mărturii ale trecutului. Chișinău: Editura Timpul, 1985. 166 p.

11. Mateevici A. Opere alese. Chișinău: Știința, 1993. 622 p.

12. Mihalcu M. Fața nevăzută a formei și culorii. Enciclopedia îndeletnicirilor tehnico-artistice populare vechi românești de la A la Z. București: Editura Tehnică, 1996. 304 p.

13. Stavilă T. Arta plastică modernă din Basarabia (1887-1940). Chișinău: Știința, 2000. 160 p.

14. Stavilă T., Ciobanu C., Diaconescu T. Patrimoniul cultural al Republicii Moldova. Chișinău: Editura ARC, Editura Muzeum, 1999. 272 p.

15. Șofransky Z. Coloranții vegetali în arta tradițională. Chișinău: Busuness-Elita, 2006. 471 p.

16. Șofransky Z., Șofransky V. Cromatica tradițională românească. București: Editura Etnologică, 2012. 454 p.

17. Gorbunov E., Livshchits M., Dabizha N. V krayu narodnykh masterov. Moldaviya: traditsii – iskusstvo, byt. În țara meșterilor populari. Kishineu: Timpul, 1985. 207 p.

18. Grosul Іа. S., Lazarev A. M., Zelenchiuk V. S. (Red.). Moldavane. Oчерки istorii, etnografii, iskusstvovedeniya. Kishineu: Shtiintsa, 1977. 457 p.

19. Livshits M. Ya. Dekor v narodnoy arkhitekture Moldavii. Kishineu: Shtiintsa, 1971. 91 p.

Zinovia Șofransky (Chișinău, Republica Moldova). Doctor habilitat în istorie, conferențiar cercetător, Centrul de Etnologie, Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Științe a Moldovei.

Зиновия Шофрански (Кишинев, Республика Молдова). Доктор хабилиат истории, конференциар-исследователь, Центр этнологии, Институт культурного наследия Академии наук Молдовы.

Zinovia Shofransky (Chisinau, Republic of Moldova). Habilitation in History, Research Associate Professor, Centre of Ethnology, Institute of Cultural Heritage of the Academy of Sciences of Moldova.

E-mail: zina.sofransky@gmail.com